

Ez a „cselekvő magatartás” azonban nem romantika, hiszen reális és pontos diagnóza van az emberi létről éppúgy, mint nemzetisége történelmi és jelenkori helyzetéről. Az előbbire egymagában elegendő példa lehet — a még a *Jegyekörben* megjelent verse — a *Sectio caesarea*, létszemléletének ez a nagy összefoglalása, szembenézése a „tenyésztett enyészet”-tel, s a „kinná lombosodott konok küzdelemben” megszülető teljes emberarccal.

Költészetében sokoldalúan vizsgálja az emberi létezés esélyeit, az ifjúság reménységeitől a szépség és öröm szétfoszlásáig. A *Nagyszoros elégiája*, *Szerelmek hátországaiban*, *Vének tivornyája*, s megannyi más jelentős verse tanúskodik bölcs és illúziótlan létszemléletéről. A közösségi sors képe pedig sugallatosan és plasztikusan egyaránt oly gazdag Farkas Árpád költészetében, hogy szociológiai és társadalomtörténeti vonatkozásait is érdemes lenne külön tanulmánynak számba vennie. A lehallgatásoknak, örökös megfigyeléseknek, vallatásoknak kitett sorsok éppúgy megszólalnak ebben a költészetben, mint ahogy megjelenik az öregek, betegek, kiüresedő, elnéptelenedő falvak, a már csak alig pisllakoló életke képe, s a nyomorúság megannyi plasztikus ténye („Billig ujjaid közt a húsjegy, kenyérjegy, / búcsúzol, anyám.”). Különösen keserű fájdalommal ismétlődik a „szivárgás”, az „eszeveszett” menekülés tragikusan átélt jelenkori történelme. A diagnózis tehát nagyon is komor, pontos. Ezt a létfilozófiai és szociológiai telítettségű képet a kulturális élményekkel sokrétűen szembesülő utalásos versek sem módosítják a tényeket illetően, s pusztulást, leveretést, szétszóródást mutat a „kőmarokkal szórt mag”, a történelem is. A megidézett elődök és kortársak példájával, magatartásával, életművével való szembesülés gondolatilag újabb dimenziókkal gazdagítja Farkas Árpád költészetét, poétikailag is sokrétűbbé teszi, de a számvetés eredménye közvetlenül gyakorlati értelemben szinte kizárólag tragikus. Ennek ellenére ebben a versvilágban a régi és mai elődök egyaránt azzal emelkedtek és emelkednek sorsuk fölé, hogy szembeszegültek és szembeszegülnek azzal. Ezáltal váltak megszólítható, megidézhető személyiségekké is. Mint ahogy az életüket becsülettel, méltósággal végigélő egyszerű, névtelen emberek is a humánus szabta erkölcsi törvények teljesítése révén válnak példává, amikor „keresztelőjánosok méltóságával” mosakodnak, vagy amikor haldokolva is szétszóródás ellen szólnak. Farkas Árpád költészete a Nagy László-i erkölcsi példa egyéni kép- és formavilágú erdélyi változata. Vivmánya ebben a vonatkozásban az, hogy ezt a „Lehetetlen”-nel is szembeszegülő magatartást szigorú motívumszerkezetű, organikus belső rendszerű költészete a közvetlen és abszurd realitások közegeiben művészi hitellel képviseli, tanúsítja. Amihez Nagy László mitikus erőket mozgósított, azzal Farkas Árpád plasztikusan érzékletes, tapinthatóan szemléletes versvilágban néz szembe. Művészileg hitelesíti a helytállást, meggyőz arról, hogy az a magatartás, melyet költői személyisége képvisel, emberileg magas rendű cselekedet. Szemléletesen érzékelhető sors, de megvalósított létfilozófiának is nevezhetjük. (*Püski, 1991.*)

GÖRÖMBEI ANDRÁS

Farkas Árpád: A szivárgásban

Van úgy, hogy a költő megüti azt a hangot, amelyet a sokaság örömmel fogad, mondván: ez a mi hangunk, ezek a mi gondolataink, érzéseink — a mi szavaink, csak nem tudtuk kimondani őket; a mi nevünkben szólal meg a költő. A nemzet minden lírikusára áll ez, csupán idő kérdése, hogy szavait átérzi-e a művelődő sokaság. Igaz, vannak, akik mindig a kevesek kedvencei lesznek — Füst Milánról mondogatják például, hogy ő a „költők költője”. Az is igaz, hogy a népszerűség olykor a sokaság nevében megszólaló költőt is a halála után éri utol — Csokonai, József Attila is így járt, s ha közönségen nagyközönséget értünk, országos visszhangot, akkor Ady sem járt különül.

Populáris és exkluzív: nem egészen ellenkező pólusú fogalompár — egymásnak nem annyira ellentétei, mint kiegészítői. Perlekedő hangadóik mégis úgy képviselték őket, mintha egymást kizáró vagy érvénytelenítő értéktípusokat fednének; költészetünk mindig hajlamos volt arra, hogy két ágra, egy exkluzívra és egy populárisra szakadjon. Valójában populáris művek is hozhatnak az irodalomba „új borzongásokat”, melyeket aztán fél évszázadon keresztül másolgatnak a sznobok — elég, ha a dalíró Petőfire vagy a balladaköltő Aranyra gondolunk —, és exkluzív alkotások is lázba hozhatják a nagyközönséget, igaz, rendszeren erős késéssel.

Gyaníthatóan az ötvenes évek és mérsékeltbben az utána következő évtizedek hazug népszemlélete és kultúrpolitikája okozza, hogy napjainkban, mintegy visszahatásként, rájár a rúd mindenre, am populárisnak mondható a költészetben. Az elfogultság olyan hatalmas látókörű és műveltségű alkotókat sem kímél, mint Illyés Gyula, s olyan gazdag benső rétegzettségű életműveket is kikezdett már, amilyen a Nagy Lászlóé, Csoóri Sándoré, s aki mellettük tanúskodik, az is könnyen megkaphatja a „populista” vádat, hiába tudná bizonyítani, hogy minden érték iránt egyformán fogékony.

Én nem vádolok senkit, csak egyre szeretném figyelmeztetni a „populista” irodalom esküdt ellenségeit: az irodalom ilyenén csonkolása teljes elvéréssel fejeződhet be. Örüljenek inkább, ha még találkoznak versolvasó, versszerető emberekkel; örüljenek, ha még valamelyest *nép-szerű* a vers. Kár elvágni a szálatokat Illyés és Babits, Nagy László és József Attila, Bella István és Dsida Jenő között, miként Pilinszkyt sem hagyhatjuk „kilőni” Illyés Gyula mellől és viszont.

*

A Romániában élő Farkas Árpádot arra jelölte ki léthelyzete és verskultúrája, hogy közösségének hangadója legyen — közelebről az erdélyi magyarok, főleg a falun élők szószólója. Most, hogy az ötven felé közeledő költő válogatott versei megjelentek az újabban ismét itthon működő Püski Kiadónál, jól látható működésének ez az egyértelmű tisztázottsága. Így tanúskodik elődei és sorstársai mellett: „s a vízmosásos szemekben az árnyak / nézik, nézik évezredes hosszan / hogy a türelem partjain milyen erdő ég el”. Természetszimbolikája és metaforikus kifejezőeszközei keresetlenségükben lehetővé teszik, hogy könnyedén váltsion át a közvetlen szólás hangnemére — a vers így folytatódik: „csak lábujjhegyen, halkan! / apáink hűlő, drága arcán járunk” (*Apáink arcán*).

Mint anyaországi pályatársai közül Bella István, ő is kész költő már húszévesen. Hangjának közvetlenségét meg is örzi, csupán metaforái lesznek egyre nagyobb fesztávú áthidalások hasonló és hasonlított közt. Mindent személyessé, emberivé varázsol, dolgok és fogalmak egyneművé lényegülnek át, egész versvilága egylelkű, a költő lelkületével azonos. Csodákkal benépesített világ ez, s nem kell visszamenni az időben Hérakleitoszig, hogy kimondhassuk: itt minden az ő életét halja és az ő hálálát éli: „szivárog fel / a mélybehullt, forró / lábdobogás” — írja halottai valamelyikéről. Másutt: „Megrázta magát a föld / s az emberi verejték / százados gyöngyei / csengve gurultak az ekevasakon”. Idillikus képei mindig a borzalom visszáját mutatják — Radnóti Miklós rokona ebben: „kiforr a némán erjedő nagy éjben / a csönd, a szó, a béke és a bor” — ezt a csupa béke és nyugalom sort ilyen szavak vezetik be: „S borzongó, szomjas ujjak jönnek értem” (*Szólószem*).

Tiltakozik a megbékélés, a cselekvéstelenség ellen — a falu zárt világából úgy akar kitörni, mint itthoni falvainak költő-küldöttei, a fiatal Nagy László, Csoóri Sándor vagy Ágh István. *Csak csend ne legyen* — mondja címszavakban, s íme egy jellemző mondata: „hár-sak, hangoló utak xilofonjai, / szólaljatok, ha végighúzza rajtatok / rózsaszínű ujját a reg-gel”. Ez a suhancos kedvesség többé nem hagyja el — mindmáig van verseiben, a tragikummal terhes darabokban is, valami eredendő humor és derű. S ugyanúgy ez a visszajáról

is igaz: boldog pillanataiban is átsuhan versein valami vészjósló árnyék: „Salétromként kicsapódik a szerelem és megköt / esőmosta falként beomló homlokomon”. Nem fél bizonyos áthallásoktól — Garai Gábor legjobb szerelmes versének hasonlat-boga sejlik a képsorban („Mert ha a szerelem elhagyott, / kipattogzik arcodon vékony / fehér rétegben a védtelenség, / mint omló falon a salétrom”). Másutt Nagy László hat rá: „Tűz, tűz, gyönyörű, / mellkasban lobogó lilium-máglya”. Expresszionisztikus túlzásai, a felajzott energiákat kifejező képek is Nagy Lászlóra emlékeztetnek: „Kapjatok félre minden gyűlékony / rongyot, papirost, fát; — / rám kapcsolták a világ összes áramát. / Vörösen izzó rőt rezsó a mellem”.

Mind e hasonlóságok ellenére, korán megtalálja félreismerhetetlen hangvételt: egyszerre melankolikus és ajzott, kesernyés és derűs, szomorú és hetyke, lemondó és kihívó. Tájképei egészen sajátosak. Talán csak Erdélyben, a magas hegyormok közt szállong az éj sötét kályháin a süllöngő keserűgomba szaga, talán csak ott rajzolják száraz villámok rajzaikat a föld arcára ráncnak, ott kerekednek föl temetőbogarak a dohányszínű alkonyatban, páncélos hátukra véve egy-egy kopjafát, ott jelenik meg fején gyertyával a bárány. És ott pirosodik a forgácsokkal borított irtásokon a számoça, mint a favágók elhullott vércseppjei. Ez a hangsúlyozott erdélyiség azonban nem választja el őt mitőlünk, a síkságok és dimbes-dombos tájak lakóit. Az él benne mindenesztül a természetben, aki a képzeletével is lát, s nemcsak a jelenségeket figyeli meg, hanem szavaival meg is teremti a jelenéseket. S ő egész lélekkel, szemmel, képzelettel, sejtelemmel, s az elődök emlékével együtt benne áll a tájban, mely benne él embereivel együtt. Humorával is: „Ó lányok, / mint a befőttes, ide / eltett a szükség télire, / szalicil-hó hull, bőrötökre simul / puhán”. Ez a vidám tárgyiasítása embereknek ugyanarról a töről fakad, mint a természet dolgainak megszemélyesítése: egymást mondja ki ember és vidék.

Történelmi látomásverseinek párját is meg tudnám nevezni idehazai líráinkban. A „fölkoncoltak s temetetlenek”, a „föbe lóttek” emléke köti, élesztgetését hivatásának tekinti: „ő, megrontott husúak, megégett / hiteknek füstje, felszállj, / szívdönkөн átremegj”. Érzékeli a Kelet és Nyugat közös határmezsgyéjén meghúzódó haza kényes egyensúlyi helyzetét, közelről borzong át rajta az ázsiai fenyegetés, mely nem pusztán földrajzilag értendő. Hatalmas távlatba helyezi a „szociolira” másoknál oly szűkös tematikáját. Egész évszázadunk történelme benne sejlik az öreg parasztok mosakodó mozdulataiban: az első, a második világháború rohamai, az űző és az üldözött, a verő és a megvert sorsa, a tisztaság vágya és a beszennyeződöttség. De benne van az örök emberi sors is, a létharc és a halál árnyéka, dac és szorongás, önzés és lemondás.

Magyarnak lenni Romániában — ez persze egy fokkal nehezebb, mint a szokásos emberi sors. A gazdagságról tudja, hogy mindenekelett a lélekben, az emberi kapcsolatokban rejlik, s ebből nem forgatható ki az ember: „kétmillió arcnak ránc, / sorsnak konca — és kölönce / jó velem a bal zsebemben / dohányporral elkeverten, / anyaföldem — minden kincsem / és koloncom — menekítem: / nosza rajta, ha tudjátok, / vámoljátok, vámosok!” (*Határátkelés*).

Csinján emleget nemzeti, nemzetiségi sérelmeket — nem is használhatja fel őt a felelőtlenség, a politikai kalandorság. Ellenáll ennek a nemzetből kiemelkedett nagyjaink sora, Dózsa és Petöfi, Körösi Csoma Sándor és Bartók. S ellenáll az elszigeteltségében megőrzött közösség is, melynek kultúrája ugyancsak az emberség példája. Az ember itt is esendő — nem idealizálja közösségét: „A népvándorlás első évezredének végére jutva / nem álmodok magamnak már máshol hazát, / csak ott, / hol testvér is marjamba mar, / nemcsak barát, / hol barbár legelőin szagos füvet harap a nép, / bűze melegít, / s csülökre kel a civilizáció morzsáiert!” — Súlyos, kemény szavak ezek, Kölcseyhez, József Attilához, Illyéshez is méltóak. Erdélyi költészetünkben — nagyjából Farkas Árpád korosztályánál maradva — egy Szöcs Géza vagy egy Markó Béla intellektuálisabb versvilága mellett ez a legnemesebb

és legcsillogóbb. Tartására kényes, költő-egyéniességét gondosan műveli, erkölcsileg is karbantartja: „Kinná lombosodó konok küzdelemben / teljes-ember-arcod végre megszülessen”.

Léthelyzetének elszigeteltségét, s nem valamiféle „góbéskodó” manírt hív életre a ritka tájszavakkal. Élvezi a nyelv ízeit, mint legnagyobb kincsét, de mértékkel él velük. Mesehősökhöz hasonlítja magát, aki a legnagyobb tétre indult el otthonából. Szerelem és ifjúság az erőtartaléka. „Hamari győzelemre éhes, csodákra szomjas Fiú”-ként, „szenvédélyek vőlegénye”-ként tünteti fel magát. Az örömök, természetes érzelemajándékok az útravalói: „a romok közt talált karéjnyi búzakenyeret, / a szerelmet úgy morzsolgatja, holtáig tartson”. S a lenézett „provincián” ő is a világ szabadságáról álmodik: „Billeg egy fűszál / ajkai közt, és világszabadság, motyogja csönd- / ben és konokon. Hát ennyi, csak ennyi — — —” (*Petőfi Sándor*). Nyugodt szívvel ismételhetem meg, amit hat évvel ezelőtt írtam róla: közel áll ahhoz, hogy nemzedékéből korunk költője, a magyar lírikus legyen.

ALFÖLDY JENŐ

Furcsán kanyargó, varázslatos út

Kós Károly: Életrajz

A magyarság történelmének egyik legszomorúbb és legtragikusabb százada volt a lassan lepergő, alázatra és mélységes mély önvizsgálatra kényszerítő korszak. Egyénnek és a nemzetnek kevés reménye lett volna a túlélésre, a megmaradásra, ha nincsenek jövőjét is meghatározó, nagy példaképei, ha a múltból nem küldi felé intó szavait Szent István és Hunyadi Mátyás, Széchenyi István és Arany János, s ha tanításuk nyomán Ady Endre és Babits Mihály, Szekfű Gyula és Németh László nem figyelmeztetik a kétségbeesetteket: hogy a hazaszeretet és a nemzeti hagyományok vállalása mindenekelőtt *minőség kérdése*, s hogy az önmagunk iránti, megalkuvást nem tűrő igényességben a múltból merített tisztesség és a jövőt teremtő határozottság egyaránt felér a kinyilatkoztatással. A csodaszarvasmondától a középkori vitézi énekeken át a *Jónás könyvéig* erről szól minden — olykor sűgva, máskor az elképzelt szószékről elmondott — biztatás. Hogy nem szakadt ránk a herderi jóslat — és a szomszédos népek sötét álmainak — kései valósága, s hogy alkotó fantáziával és töretlen szándékkal él a magyarság a Kárpát-medencében, és szerte a nagyvilágban, azt marathoni történelmünk századokon át üzenő hírmondóinak köszönhetjük. Olykor sok-sok nemzedék élt keserves megaláztatásban, égi és földi biztatásra szomjasan nyögte a Zápolya-időket, mégis, mindig és mindenkor volt vigasza választott példaképei sérthetetlen tisztaságában.

Hűség tekintetében nehéz lenne Kós Károly alakjánál tisztességesebb példaképet lelni, aki idegen szándékokkal is dacolva mindvégig megmaradt kiolthatatlan fényességnek, közösségi sorsformáló, tevékeny szellemnek. Nemzetéért tett szolgálatából, a helytállás határozottságából nemzedékek meríthettek erőt a túléléshez. Építésként és művészként európai pályát is választhatott volna, világvárosok vetélkedtek ötleteiért, ő mégis a kalotaszegi tájon érezte otthon magát, s a sztánai háza küszöbén belül találta meg szellemi nyugalmát és békéjét. Ő persze Bartók Béla hitére és meggyőződésére esküdött, s még a római Szent Péter székesegyházról is úgy vélekedett: „Nem elég egyszerű ahhoz, hogy monumentális lehessen.” Számára igazán monumentális csak a kőrösfői templom, vagy a segesvári régi városháza óratornya lehet, mert hiszen látásuk, a pusztá tény, hogy léteznek, megnyugvással tölti el a lelket.

Kós Károly élete alkonyán háromszor szánta rá magát, hogy életrajzát megírja, de két